

Vardarbība ģimenē

Vardarbība ģimenē ir viena no nopietnākajām problēmām, kas apdraud ģimeņu stabilitāti un labklājību, kas var izjaukt ģimeņu dzīves ciklu un no paaudzes paaudzē atražot izkropļotas attiecības ģimenē. Vardarbība ģimenē būtiski ietekmē gan atsevišķus indivīdus, gan sabiedrību kopumā, tā atstāj negatīvas sekas arī uz tautsaimniecību. Dažādās valstīs veiktie pētījumi apliecina, ka šī ir universāla parādība, no vardarbības ģimenē cieš cilvēki visā pasaulē.

Vardarbības ģimenē fenomens ir globāls, tā notiek visās valstīs, visās kultūrās. No vardarbības ģimenē var ciest jebkurš ģimenes loceklis – gan bērni, gan sievietes, gan vīrieši, gan vecvecāki, tomēr visbiežāk cietušie ir sievietes un bērni (tai skaitā bērni, kas redz vardarbību pret savu māti vai kādu citu tuvu cilvēku). Vardarbības ģimenē noteicošā pazīme – ģimeniskā, tuvības vai emocionāla saikne starp upuri un vardarbības veicēju, kas pastāv patlaban vai ir pastāvējusi iepriekš un kas var nebūt saistīta ar pāra tiesisko statusu. Vardarbības ģimenē apstākļi atšķiras no citiem vardarbības veidiem – visbiežāk tā izpaužas kā maznozīmīgi vai viegli miesas bojājumi, tomēr tā ir atkārtota vardarbība, tai ir raksturīga varmākas un upura lomas nemainīšanās¹. Starp upuri un varmāku bieži vien veidojas atkarības attiecības. Vardarbības ģimenē gadījumā upuri mājās nejūtas droši, jo mājvieta, kur patvērumu meklē vairums cilvēku, pieder vai tajā uzturas vardarbības veicējs un cietušo iespējas pamest savu dzīvesvietu ir ierobežotas. Vardarbība ģimenē ir specifiska ar to, ka cietušais vai cietušie parasti nesūdzas, nemeklē palīdzību ārpus ģimenes, tas nozīmē to, ka varmāka var netraucēti nesodīts turpināt savu varmācīgo uzvedību. Pat brīžos, kad vardarbības akts jau ir atklāts, cietušie tomēr baidās liecināt pret varmāku. Vardarbība ģimenē ir postoša arī tās pārmantojamības dēļ, jo pieaugušie bērni bieži vien atkārtoti savu vecāku uzvedību, kuru pārcietuši vai vērojuši savā bērnībā. Veidojas vardarbības apburtais loks.

Arvien biežāk vardarbības ģimenē kontekstā tiek runāts ne tikai par fizisko vai seksuālo, bet arī par psiholoģisko (emocionālo) un ekonomisko vardarbību. Tā var izpausties kā īpašuma iznīcināšana, izolācija no draugiem un tuviniekiem, bērniem un citiem tuviniekiem izteiktie draudi, vajāšana, kontrole pār naudas, personisko mantu, uzturu, transporta un telefona izmantošanu, kontrole pār iespēju strādāt.²

¹ National Strategy on Domestic, Sexual and Gender-based violence 2010-2014, Ireland, <http://www.cosc.ie/en/COSC/Pages/WP08000151>, 36.lpp.; United Nations (2006) Ending violence against women: From words to action, Study of the Secretary-General (A/61/122/Add.1) <http://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/index.htm>, 69.para

² National Strategy on Domestic, Sexual and Gender-based violence 2010-2014, Ireland, <http://www.cosc.ie/en/COSC/Pages/WP08000151>, 2.lpp.

Ja vēl pirms dažiem gadu desmitiem vardarbība ģimenē – īpaši vardarbība pret sievietēm un bērniem – tika uztverta kā ģimenes „iekšēja, privāta lieta”, tad pēdējā laikā tiek atzīts, ka šī ir problēma, ar kuru jācīnās valsts līmenī. Nobriestot tiesiskai apziņai, vardarbība ģimenē tiek skatīta cilvēktiesību paradigmas gaismā – kā katra indivīda tiesības dzīvot brīvi no vardarbības. Vardarbība ir cilvēktiesību, īpaši tiesību uz dzīvību, drošību, cieņu un fizisko un garīgo integritāti vispārējs pārkāpums³. Tiek arī uzsvērts, ka vainīgās personas tiesības nedrīkst dominēt pār cietušā tiesībām uz dzīvību, fizisku un garīgu integritāti un, ka tad, kad valsts iestādēm esošā apdraudošā situācija ir zināma, tās nevar atsaukties uz cietušā attieksmi pret to un neveikt atbilstošus pasākumus, kas varētu novērst agresora radīto apdraudējumu personas fiziskajai integritātei.⁴

Vardarbības cēloņus skaidro dažādas teorijas. ANO un Eiropas Padomes dokumentos vardarbība pret sievietēm, tai skaitā vardarbība ģimenē, tiek vērtēta kā patriarhālas sabiedrības strukturāla problēma. Tajos ir uzsvērts, ka vardarbības ģimenē iemesls ir sabiedrībā pastāvoša dzimumu nelīdztiesība un vēsturiski izveidojušās varas attiecību starp vīriešiem un sievietēm izpausme, kas noveda pie viena dzimuma dominēšanas un otra dzimuma lielākas diskriminācijas.⁵ Šādas interpretācijas kontekstā vardarbība ģimenē pret vīriešiem, nenoliedzot tās pastāvēšanu, tiek skatīta drīzāk kā izņēmums, kā atsevišķi individuālie gadījumi.

Vienlaikus nepieciešams atzīmēt, ka būtiskas pārmaiņas vai krīzes ģimenes dzīvē un ģimenes nespēja tās pārvarēt vai atbalsta trūkums to risināšanā var novest pie vardarbības izpausmēm pret vājākiem vai mazāk aizsargātiem ģimenes locekļiem. Tādas izmaiņas var būt grūtniecība, bērna piedzimšana, darba zaudēšana, krasa ekonomiskās situācijas pasliktināšanās. Jaunajām sievietēm, grūtniecēm, sievietēm ar bērniem, sievietēm ar invaliditāti, sievietēm no sociāli marginālām kopienām ir lielāks risks būt pakļautām vardarbībai.⁶ Īrijā veiktajā pētījumā 2% cietušo

³ Piemēram, ANO konferencē par cilvēktiesībām (Vīne, 1993) un ceturpajā Pasaules konferencē par sievietēm (Pekina, 1995)

⁴ Eiropas Cilvēktiesību Tiesas 2009.gada 9.jūlija spriedums lietā Opuz v. Turkey

⁵ ANO Deklarācija par vardarbības pret sievietēm izskaušanu, General Assembly resolution 48/104 of Dec.1993; Ministru komitejas Ieteikums dalībvalstīm Nr. *Rec* (2002) 5 par sieviešu aizsardzību pret vardarbību

http://www.lm.gov.lv/upload/dzimumu_lidztiesiba/dokumenti_un_tiesibu_akti/lv_protection_of_women_against_violence.doc; United Nations (2006) Ending violence against women: From words to action, Study of the Secretary-General (A/61/122/Add.1) <http://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/index.htm>, 33.para, 377 para ; Final activity Report, CoE Task Force to combat Violence against Women including Domestic violence (EG-TFV) 2008, 5.lpp.

⁶ National Strategy on Domestic, Sexual and Gender-based violence 2010-2014, Ireland, 47.lpp. <http://www.cosc.ie/en/COSC/Pages/WP08000151>; United Nations (2006) Ending violence against women: From words to action, Study of the Secretary-General (A/61/122/Add.1) <http://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/index.htm>, 162 para

sieviešu atzina, ka vardarbības ģimenē rezultātā viņām bija spontāna grūtniecības pārtraukšana.⁷

Kā atsevišķu īpaši ievainojamu grupu nepieciešams minēt vecus cilvēkus un cilvēkus ar invaliditāti. Viņi var ciest no saviem radniekiem, aprūpētājiem vai tuviem draugiem. Lielākam vardarbības riskam viņi ir pakļauti tādu faktoru dēļ kā sociāla un fiziska izolācija, atkarība no aprūpētājiem un komunikācijas grūtības. Vardarbība var izpausties gan kā pamešana novārtā, finansiāla, psiholoģiska, fiziska vai seksuāla.

Nereti par vardarbības ģimenē iemesliem tiek uzskatīts arī alkohols. Daļēji tas atbilst patiesībai,⁸ tomēr ir jāuzsver, ka tas ir mīts, ka vardarbība notiek tikai riska, maznodrošināto vai alkoholiķu ģimenēs. Alkohols un citas atkarības var būt vardarbību pastiprinošs apstāklis, bet ļoti reti tas ir vardarbības patiesais cēlonis. Vienlīdz izplatīta, tomēr daudz latentāka, ir vardarbība labi nodrošinātajās ģimenēs. Ģimenē, kur vīrietis ir vienīgais vai lielākais pelnītājs, sievietei vardarbības gadījumā būs daudz grūtāk mainīt situāciju un aiziet no varmākas, uzsākot patstāvīgu dzīvi.⁹

Pētījumi apliecina, ka kopumā ziņošanas līmenis tiesībsargājošajām iestādēm par vardarbību ģimenē ir ļoti zems. Piemēram, upuri parasti neziņo par pirmo vardarbības gadījumu, bet pārcieš vairākus aizvainojumus, pirms viņi ziņo kompetentajām iestādēm vai lūdz piemērot aizliegumu tuvoties (tajās valstīs, kur aizliegumu tuvoties ir iespējams piemērot, neuzsākot kriminālprocesu). Tikai neliela cietušo daļa vērsas pēc palīdzības atbalsta organizācijās vai zvana uz palīdzības tālruniem.¹⁰ Vienlaikus, fiziska un emocionāla izolācija, ko pāridarītājs var īpaši viegli panākt, ja dzīvo kopā ar upuri, ir nozīmīgs šķērslis, kas liedz upuriem stāstīt par vardarbības gadījumiem.

Risinot problēmas, saistītas ar vardarbību ģimenē, nepieciešams mazināt arī sabiedrībā pastāvošos stereotipus.¹¹ Sabiedrības attieksme var ļoti lielā mērā noteikt to, vai cietušais var cerēt saņemt atbalstu, ja ziņos par vardarbības gadījumu. Piemēram, attieksme, kad upuri vaino par notikušo, vispārēja neizpratne par vardarbības ģimenē un seksuālās vardarbības cēloņiem un sekām, bailes par to, kā ar gadījumu strādās tiesībsargājošās iestādes un kāda tām būs attieksme – tas viss ietekmē cietušā rīcību. Veci cilvēki var pievērts vēl lielāku nozīmi sabiedrības attieksmei, īpaši tajos gadījumos, kad tuvinieki uzskata, ka atbalsts, ko vecs cilvēks saņem no pāridarītāja, atsvēr vardarbības gadījumus.

⁷ Turpat, 41.lpp.

⁸ Turpat, 41.lpp.

⁹ United Nations (2006) Ending violence against women: From words to action, Study of the Secretary-General (A/61/122/Add.1) <http://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/index.htm>, 98 para

¹⁰ National Strategy on Domestic, Sexual and Gender-based violence 2010-2014, Ireland, 43.lpp. <http://www.cosc.ie/en/COSC/Pages/WP08000151>

¹¹ United Nations (2006) Ending violence against women: From words to action, Study of the Secretary-General (A/61/122/Add.1) <http://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/index.htm>, 364 para

Ir nepieciešami arī daudzveidīgie ģimenes atbalsta instrumenti, kas vērsti uz komunikācijas uzlabošanu starp ģimenes locekļiem, piemēram, vecāku izglītošana par nevardarbīgo bērnu audzināšanu vai dusmu menedžmenta kursi pieaugušajiem.

Atzīstot nepieciešamību pasargāt ģimenes locekļus no vardarbības un tajā pašā laikā nosargāt ģimeni kā tuvu cilvēku kopumu, pasaulē tiek izmantotas daudzveidīgas rehabilitējošās programmas vardarbības veicējiem. Šo programmu saturs un forma var atšķirties, tomēr to galvenais nosacījums ir tas, ka vardarbības veicējs uzņemas vainu par nodarīto un neaizbildinās, piemēram, ar cietušā provokatīvo uzvedību vai dusmu lēkmēm. Vienlaikus ir atzīts, ka mediācija vardarbības ģimenē gadījumos bez iepriekšēja individuāla darba ar varmāku un cietušo nav pieļaujama,¹² jo ģimenei kā kopumam nav jāuzņemas par to atbildība – tā ir viena konkrēta cilvēka problēma un viņam ir jāmaina sava uzvedība.

2008.gada 18.jūnijā MK apstiprināja BM izstrādāto Programmu vardarbības ģimenē mazināšanai 2008. – 2011.gadam (turpmāk – vardarbības ģimenē mazināšanas programma), savukārt kopš 2009.gada 30.jūnija (pēc BM reorganizācijas) šīs programmas izpildi koordinē LM. Šī programma kļuva par pirmo politikas plānošanas dokumentu, kuras mērķis ir veikt ar vardarbību ģimenē saistīto nodarījumu novēršanu, panākot to skaita un izraisītās negatīvās ietekmes mazināšanu. Tika noteiktas trīs galvenās jomas, kurās nepieciešams aktīvi darboties, lai sasniegtu izvirzīto mērķi, tās ir: **profilakse**, vardarbības **atpazīšana** un atklāšana, kā arī institūciju **sadarbība** palīdzības un **rehabilitācijas** pakalpojumu sniegšanā.¹³

Vardarbības ģimenē **profilakses un atpazīšanas – primārās intervences** – pasākumu kopums ir mērķēts uz to, lai novērstu problēmu no tās parādīšanās vai tad, kad tā notiek, novērst tās atkārtosanos. Vardarbības ģimenē kontekstā primārā intervence ir vērsta uz atpazīšanas veicināšanu, izglītojot cilvēkus par problēmas dinamiku un tās ietekmi un palīdzot cilvēkiem labāk reaģēt uz problēmu. Vardarbības incidentu ilgākā laika posmā var samazināt vai novērst, paaugstinot problēmas atpazīstamību un mainot attieksmi pret to.

Vēl joprojām daudzu cilvēku uztverē vardarbība, kas notiek ģimenē, tiek vērtēta kā pieļaujama (vai pat normāla) parādība. Ir pieļaujams fiziski sodīt bērnus, ir pieļaujams vardarbīgi risināt konfliktus starp ģimenes locekļiem. Lielā mērā tas ir saistīts ar zināšanu trūkumu par citiem, nevardarbīgiem konfliktu risināšanas un bērnu audzināšanas

¹² Garrity, R. *Mediation and domestic violence*, http://www.bisemi.org/documents/MEDIATION_AND_DOMESTIC_VIOLENCE.html; Faget, J. *Mediation and domestic violence* <http://champpen.revues.org/356>; Vestal, A. *Domestic violence and mediation: Concerns and recommendations* <http://www.mediate.com/articles/vestala3.cfm>

¹³ United Nations (2006) Ending violence against women: From words to action, Study of the Secretary-General (A/61/122/Add.1) <http://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/index.htm>, 336 para

veidiem. Piemēram, pieaugušo bērniības pieredze par attiecību veidošanu ģimenē lielā mērā ietekmē, kādu modeli viņi atražos savās ģimenēs. Līdz ar to, nepieciešams, izmantojot visus iespējamās informācijas izplatīšanas veidus (gan sabiedrības informēšanas kampaņas, gan izglītības sistēmas satura pilnveidošanu, gan pieaugušo izglītošanu, gan psihologa pakalpojumus krīzē nonākušajām ģimenēm), sniegt zināšanas, kas samazinātu gan vardarbības tolerances līmeni, gan arī iemācītu rīkoties nevardarbīgi.

Sabiedrībā iesakņojusies tolerance pret vardarbību privātajā sfērā ir saistīta arī ar neiejaukšanās kultūru. Pat zinot konkrētus vardarbības gadījumus, līdzcilvēki bieži vien tajos neiejauksies. Neiejauksies tāpēc, ka pašiem trūkst informācijas par palīdzības iespējām, par to, kā rīkoties un kam ziņot, ja kaimiņos vardarbīgi izturas pret bērniem vai māti. Neiejauksies arī tāpēc, ka neticēs, ka atbildīgie dienesti (tiesībsargājošās iestādes vai sociālais dienests vai bāriņtiesa) savlaicīgi un adekvāti reaģēs uz problēmu.

Līdz ar to, šajā jomā ir nepieciešams aktualizēt vardarbības ģimenē problēmu, informējot sabiedrību par tās novēršanas iespējām un iespējām ziņot par šiem nodarījumiem, kā arī mācīt ģimeņu locekļus par konfliktu risināšanas nevardarbīgiem veidiem, kā arī izplatīt informāciju par to, kā palīdzēt no vardarbības cietušajiem un kādām iestādēm ziņot. Vienlaikus nepieciešams apmācīt arī bērnus un jauniešus, uzlabojot viņu spējas veidot veselīgas attiecības un veicinot netoleranci pret vardarbību.

Atpazīstamība un problēmas izpratne jāveicina arī speciālistu vidū – veselības aprūpes, tiesībsargājošo iestāžu darbinieku un citu. Primārā intervence iekļauj apmācības programmu izstrādi un ieviešanu, lai nodrošinātu profesionālu efektīvu reaģēšanu uz problēmu. Ilgstošajā laika periodā šis mērķis ir sasniedzams, iekļaujot atbilstošas tēmas augstākās izglītības saturā, apgūstot medicīnu un sociālās zinātnes.

Attiecībā uz apmācībām, līdz šim speciālisti (sociālie darbinieki, bāriņtiesu speciālisti, policisti, prokurori) lielākoties tika apmācīti par jautājumiem, saistītiem ar vardarbību pret bērniem, tai skaitā vardarbību ģimenēs, kurās ir bērni, un šīs apmācības ir bijušas neregulāras. Nepieciešams nodrošināt vienoti augstu visu speciālistu zināšanu līmeni, kā arī to, lai rīcība vardarbības ģimenē gadījumos būtu standartizēta, nevis atkarīga no iesaistīto speciālistu individuālām īpašībām, izpratnes vai vēlmes palīdzēt.

Ņemot vērā to, ka ļoti neliels upuru skaits ziņo par vardarbības gadījumiem, ir ļoti būtiska loma tiem pasākumiem, kas palīdz konstatēt vardarbības gadījumus arī tad, ja cietušais neinformē par savu problēmu. Piemēram, ārsts var pamanīt, ka cietušais guvis traumu nevis nelaimes gadījuma rezultātā, bet vardarbības rezultātā.

Institūciju sadarbības un rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanas – sekundārās intervences – jomā ir nepieciešams izveidot vienotu palīdzības un sociālās rehabilitācijas sistēmu no vardarbības ģimenē cietušajiem un vardarbības veicējiem,¹⁴ kā arī koordinēt iesaistīto institūciju sadarbību vardarbības ģimenē profilaksē, konstatēšanā un rīcībā pēc vardarbības konstatēšanas.

Sekundārā intervence ir nepieciešama tad, kad negadījums ir jau noticis un ir liela loma pakalpojumiem, ko sniedz, reaģējot uz šo problēmu. Vardarbības ģimenē kontekstā tie lielākoties ir pakalpojumi, ko nodrošina upuriem, kā arī sociālās rehabilitācijas pakalpojumi vardarbības veicējiem. Vienlaikus ir svarīgi paaugstināt uzticēšanos pakalpojumu sniedzējiem, nodrošinot, ka informācija par pakalpojumiem ir pieejama upuriem draudzīgajā veidā. Tāpat uz šo sadaļu attiecināmi pasākumi, kas uzlabos gadījumu atpazīstamību gan medicīnas, gan nemedicīnas sektorā, kas veicinās augstos standartus pakalpojumu nodrošināšanā upuriem, pasākumi, kas stiprinās starpinstitucionālo sadarbību, veicinās pakalpojumu efektivitāti un nepārtrauktību.

Vardarbības jautājumu risināšanā, sadarbībā ar PVO Eiropas reģionālo biroju piedalās arī Veselības ministrija. Ar PVO atbalstu 2009.gadā tika izstrādātas rekomendācijas „Vardarbība ģimenē pret sievieti” (turpmāk – rekomendācijas) reproduktīvās veselības speciālistiem par pacientes izmeklēšanu un palīdzības sniegšanu. Rekomendācijas tapušas pamatojoties uz PVO materiāliem, starptautisko praksi un pieredzi un satur ieteikumus ziņošanai par vardarbības gadījumiem (īpaši vardarbības gadījumos pret bērniem) atbildīgajām institūcijām, kā arī satur šo institūciju kontaktinformāciju. Lai veicinātu speciālistu vienotu izpratni par vardarbības gadījumu kritērijiem, kā arī veicinātu iemaņas sadarbības veidošanai ar atbildīgajām institūcijām, 2010.gadā ir izstrādāts padziļināts apmācību kurss reproduktīvās veselības speciālistiem par vardarbību ģimenē pret sievieti un par cietušās pacientes izmeklēšanu un palīdzības sniegšanu. Šajā mācību programmā ir ietverti arī jautājumi par vardarbības gadījumiem pret bērniem. Šī mācības programma ir integrēta jau vairākās profesionālās izglītības iestādēs.

No vardarbības ģimenē cietušajiem ir nepieciešama kompleksā palīdzība, kas iekļauj gan psiholoģisko atbalstu un rehabilitāciju, gan

¹⁴ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 13.panta pirmās daļas 3¹. punktā un 11.punktā ir noteikts, ka valsts nodrošina atbilstoši ikgadējā valsts budžeta piešķirtajiem līdzekļiem no vardarbības cietušo pilngadīgo personu sociālās rehabilitācijas pakalpojumus un vardarbību veikušu personu sociālās rehabilitācijas pakalpojumus. Atbilstoši šī likuma 1.panta 23.punktam sociālās rehabilitācijas pakalpojums ir pasākumu kopums, kas vērsts uz sociālās funkcionēšanas spēju atjaunošanu vai uzlabošanu, lai nodrošinātu sociālā statusa atgūšanu un iekļaušanos sabiedrībā, un ietver sevī pakalpojumus personas dzīvesvietā un sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā vai dzīvesvietā vai sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā

juridisko palīdzību, gan, finansiālās atkarības no varmākas gadījumos, atbalstu nodarbinātībā un dzīvokļa jautājumu risināšanā. Līdz šim šādi pakalpojumi ir pieejami ļoti ierobežoti, bieži vien atsevišķo īslaicīgo projektu ietvaros. Nepieciešams nodrošināt valsts apmaksāto rehabilitāciju, psiholoģisko un juridisko palīdzību (piemēram, krīzes tālruņa līniju) un sociālo dienestu aktīvāko iesaisti.

Būs gadījumi, kad ar apmācībām, kas vērstas uz konfliktu nevardarbīgo risināšanu un cieņpilnu attiecību veidošanu nepietiks, lai mainītu cilvēku vardarbīgo uzvedību. Šādos gadījumos ir nepieciešamas īpašas rehabilitējošas programmas (piemēram, gan piespriestas ar tiesas lēmumu, gan izmantojot citas, nekriminālas, sankcijas), kas palīdzētu vardarbības veicējiem mainīt savu uzvedību.

Attīstot palīdzības un sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, nepieciešams stiprināt arī institūciju sadarbību, kas līdz šim ir bijis viens no vājākajiem vardarbības novēršanas politikas īstenošanas posmiem, jo gadījumu risināšanā var būt iesaistītas daudzas institūcijas, kuru sadarbība ir vāji koordinēta. Piemēram, netiek nodrošināta pietiekama informācijas aprīte starp pašvaldību institūcijām (sociālais aprūpes dienests un bāriņtiesa) un policiju par vardarbības ģimenē gadījumiem, nav pietiekama sadarbība ar ārstniecības iestādēm un NVO, ne vienmēr informācija tiek operatīvi nodota visām iesaistītajām institūcijām.

Lai uzlabotu starpinstitucionālo sadarbību, tika veikti vairāki būtiski grozījumi normatīvajos aktos. Tā, 2010.gada 1.janvārī ir stājušies spēkā MK noteikumi Nr.1613 „Kārtība, kādā nepieciešamo palīdzību sniedz bērnam, kurš cietis no prettiesiskām darbībām”. Minētie noteikumi nosaka, ka, ja ārstniecības iestādē sniegta palīdzība bērnam, kuram konstatētas iespējamās vardarbības sekas, ārstniecības iestāde nekavējoties par to ziņo policijai un pašvaldības sociālajam dienestam. Savukārt, ja bāriņtiesai radušās aizdomas, ka bērns cietis no vecāku vardarbības, tā informē pašvaldības sociālo dienestu un pēc tam, kad bērns saņēmis nepieciešamo ārstēšanu un medicīnisko rehabilitāciju, nosūta bērnu pie psihologa vai sociālā darbinieka, kurš izvērtē un nosaka, vai bērnam ir nepieciešama sociālā rehabilitācija. Savukārt š.g. oktobrī Saeimā tika pieņemti grozījumi Ārstniecības likumā, kas paredz ārstniecības iestādes pienākumu ziņot Valsts policijai, ja ir pamats uzskatīt, ka pacients, kuram sniedz palīdzību, cietis no vardarbības vai nepilngadīgais pacients cietis no aprūpes un uzraudzības trūkuma vai cita bērnu tiesību pārkāpuma.

Ļoti būtiska ir arī kompleksās starpsektorālās palīdzības nodrošināšana cietušajiem pēc tam, kad viņi jau ir saņēmuši rehabilitācijas pakalpojumus. Piemēram, tā ir nepieciešama tajos gadījumos, kad cietušais pēc rehabilitācijas kursa ir spiests atgriezties mājās, kur dzīvo arī varmāka. Vienlaikus attiecībā uz vardarbībā

cietušajiem bērniem kompleksi būtu vērtējams jautājums par tiem gadījumiem, kad bērna aprūpes tiesības tiek atņemtas, ja konstatēta vecāku vardarbība pret bērnu vai ir pamatotas aizdomas par vardarbību pret bērnu. Pašreiz normatīvie akti neparedz to, ka, šādos gadījumos atņemot vecākiem aprūpes tiesības, varmākam būtu obligāti nosākams arī aizliegums kontaktēties ar bērnu vai uzturēties tajā pašā dzīves vietā. Pieejamie dati par bērniem sniegtajiem rehabilitācijas pakalpojumiem 2007.gadā liecina, ka no 538 bērniem, kas saņēma rehabilitācijas pakalpojumu dzīvesvietā, 13 bērniem bija nepieciešama atkārtota rehabilitācija (no tiem 5 bērniem pēc 6 mēnešiem, 5 bērniem pēc gada, 3 bērniem pēc 2 gadiem), savukārt no 719 bērniem, kas saņēma rehabilitāciju institūcijās, 28 bērniem bija nepieciešama atkārtota (no tiem 20 bērniem pēc 6 mēnešiem, 5 bērniem pēc gada, 3 bērniem pēc 2 gadiem).

Kopumā nepieciešams radīt tādu sistēmu, kad vardarbības ģimenē konstatēšanas gadījumā tiek īstenots šāds darbību kopums:

1. ja cietušais pats nevēršas pēc palīdzības, ar ģimeni sazinās sociālais dienests un piedāvā palīdzību – proaktīvā pieeja;
2. cietušo informē par viņa tiesībām (arī ar izdales materiālu palīdzību);
3. ģimenei tiek nodrošināts pakalpojumu kopums:
 - a. cietušajam: sociālā rehabilitācija; juridiskā un psiholoģiskā palīdzība; drošība (vardarbības veicējam tiek piemērots aizliegums tuvoties vai cietušajam nodrošināts patvērums krīzes centrā);
 - b. vardarbības veicējam: sociālā rehabilitācija vai probācijas uzraudzība;¹⁵ samērīgs sods, kas nepasliktina citu ģimenes locekļu materiālo stāvokli; nepieciešamības gadījumā – ārstēšana no atkarībām un/vai rehabilitācija;
 - c. bērnām – cietušajam vai vardarbības lieciniekam: sociālā rehabilitācija; drošība (piemēram, iespēja atrasties krīzes centrā kopā ar cietušo pieaugušo vai vardarbības veicējam tiek piemērots aizliegums tuvoties); situācijas ģimenē izvērtēšana.

Vēl viena joma, kurā nepieciešams veikt uzlabojošus pasākumus, ir politikas un pakalpojumu plānošanas joma. Ir nepieciešams labāk apzināt situāciju par vardarbības ģimenē izplatību Latvijā, kā arī pilnveidot tiesisko regulējumu.

¹⁵ Saskaņā ar Kriminālsodu politikas koncepciju (apstiprināta ar Ministru kabineta 2009.gada 9.janvāra rīkojumu Nr.6) probācijas uzraudzību plānots ieviest ar 2015.gadu.

Vairāki Latvijā un citās valstīs veiktie pētījumi¹⁶ apliecina, ka no vardarbības ģimenē cieš katrs trešais vai ceturtais ģimenes loceklis, tomēr statistiski ir ļoti grūti izvērtēt šīs problēmas apmērus Latvijā. Informācijas trūkums par cilvēku skaitu, kuri cieš no vardarbības ģimenē, ierobežo iespējas risināt šo problēmu.

Valsts programmas vardarbības ģimenē mazināšanai 2008. – 2011.gadam¹⁷ ietvaros ikgadēji tiek apkopoti dati, kas daļēji var raksturot vardarbības ģimenē problēmu: no vardarbības ģimenē cietušo personu, kuras ieguvušas traumas un vērsušās veselības aprūpes iestādēs, skaits (salīdzinājumā pēc dzimuma, vecuma un saistības ar vardarbības veicēju); pie kriminālatbildības par noziedzīgiem nodarījumiem pret tuviniekiem saukto personu skaits (salīdzinājumā pēc teritorijas, saistības ar cietušo un noziedzīga nodarījuma kvalifikācijas pēc KL pantiem); notiesātu personu skaits (salīdzinājumā pēc KL pantiem, dzimuma, vecuma un piespriedē soda); personu skaits, pret kurām ierosinātas krimināllietas ir izbeigtas (pēc KL pantiem); bērnu skaits, kuru vecākiem ar bāriņtiesas lēmumu atņemtas bērna aprūpes tiesības, ja konstatēta vecāku vardarbība pret bērnu vai ir pamatotas aizdomas par vardarbību pret bērnu; no vardarbības cietušo bērnu, kuriem nodrošināta rehabilitācija, skaits, un vardarbības veicēja un cietušā bērna saistība/radniecība; nevalstisko organizāciju apkopotā informācija par no vardarbības cietušajiem, kas vērsušies pēc palīdzības. Tomēr, kā tika minēts iepriekš, ziņošanas līmenis par vardarbības ģimenē gadījumiem ir ļoti zems, līdz ar to arī apkopota informācija šīs problēmas izplatību neraksturo vispusīgi. Lai apzinātu situāciju, ir nepieciešams izvērtēt tos kritērijus, kas visprecīzāk raksturo vardarbības ģimenē fenomenu, un ikgadēji apkopot un kvalitatīvi analizēt pieejamo informāciju.

Vardarbības ģimenē gadījumi tiek risināti vispārējo normu ietvaros (lielākoties – par miesas bojājumu nodarīšanu), kuras tik specifiskajos gadījumos bieži vien grūti efektīvi piemērot. Praksē tika konstatētas normatīvo aktu piemērošanas problēmas vardarbības ģimenē gadījumos un tika uzsākts intensīvs starpinstitucionāls darbs normatīvo aktu pilnveidošanā. Piemēram, ir bijušas situācijas, kad vardarbības ģimenē

¹⁶ Putniņa, A. Ziņojums par situāciju Latvijā „Vardarbība un veselība”, Rīga, 2007; “Laulību, dzimstības un pozitīvu bērnu un vecāku attiecību veicinošo faktoru izpēte”, Bērnu un ģimenes lietu ministra sekretariāts, Centrs pret vardarbību „Dardedze”, Rīga, 2004 <http://www.lm.gov.lv/text/1107>; Vardarbība ģimenē, Sabiedriskās domas aptauja, „Latvijas Fakti”, 2006 <http://www.lm.gov.lv/text/297>; „Pret sievietēm vērstas vardarbības apkarošana” pētījums par EP dalībvalstu veiktajiem pasākumiem un darbībām, 6.lpp.; United Nations (2006) Ending violence against women: From words to action, Study of the Secretary-General (A/61/122/Add.1) <http://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/index.htm>, 114 para

¹⁷ Valsts programma vardarbības ģimenē mazināšanai 2008.-2011.gadam un Starpposma informatīvais ziņojums par pasākumu izpildi 2008.-2009.gadā, <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=2754>

gadījumos cietušie tika diskriminēti atkarībā no viņu ģimenes modeļa.¹⁸ Šī problēma vairs nepastāvēs pēc 2011.gada 1.janvāra, jo no Kriminālprocesa likuma tiek izslēgts privātās apsūdzības procesa institūts. Tāpat no 2011.gada 1.janvāra par maznozīmīgā miesas bojājuma (miesas bojājuma, kas izraisījis īslaicīgas, maznozīmīgas sekas, bet nav izraisījis veselības traucējumu vai vispārējo darbspēju zaudējumu) tīšu nodarīšanu tiks paredzēta administratīva atbildība. Vienlaikus, atzīstot to, ka vardarbība ģimenē kvalitatīvi atšķiras no citiem vardarbības gadījumiem un cietušajiem ir mazāk iespēju no tās izvairīties, Krimināllikuma 48.pants tika papildināts ar pirmās daļas 15.punktu, kurā noteikts jauns atbildību pastiprinošs apstāklis – „noziedzīgs nodarījums, kas saistīts ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu, izdarīts pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir pirmajā vai otrajā radniecības pakāpē, vai pret laulāto vai bijušo laulāto, vai pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir vai ir bijis neregistrētās laulāto attiecībās, vai pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājam ir kopīga (nedalīta) saimniecība”. Tādējādi tiek noteikts, ka tiesai, nosakot sodu, un prokuroram, sastādot priekšrakstu par sodu, būs jāņem vērā šis atbildību pastiprinošs apstāklis un jānosaka bargāks sods, kā arī, pastāvot minētajam atbildību pastiprinošajam apstāklim, nevarēs noteikt vieglāku sodu nekā likumā paredzēts. Tāpat šādi tiek piedāvāts risinājums līdz šim bieži vien minētai problēmai, ka nav skaidras un vienotas izpratnes speciālistu vidū par termina „ģimene” aptvērumu Krimināllikuma izpratnē.

Vardarbība ģimenē ir cieši saistīta ne tikai ar fizisko, bet arī psiholoģisko vardarbību. Neskatoties uz to, ka virkne noziedzīgo nodarījumu jau aptver psiholoģisko vardarbību, turpinot iesākto normatīvo aktu pilnveidošanu nepieciešams strādāt arī pie kritērijiem psiholoģisko traucējumu iedalījumam.

Tāpat ir nepieciešams strādāt pie efektīvākas cietušo aizsardzības līdz kriminālprocesa uzsākšanai un gadījumos, kad kriminālprocess netiek uzsākts, lai nodrošinātu efektīvu cietušo aizsardzību no atkārtotas vardarbības.

Vienlaikus vardarbības ģimenē gadījumus, ja vardarbība notiek starp laulātajiem, lielākoties var uzskatīt par tiem gadījumiem, kad laulību nav nepieciešams saglabāt. Līdz ar to, gan cietušā laulāta, gan bērnu interesēs būtu tas, ka uz šiem gadījumiem būtu attiecināmi īpaši šķiršanas nosacījumi – šķiršanas lietas izskatīšanu tiesa pēc savas

¹⁸ Kriminālprocesa likuma 7.pantā otrajā daļā ir noteikts, ka publiskās apsūdzības kriminālprocesu uzsāk par miesas bojājumu nodarīšanu (Krimināllikuma 130.pants) ar vardarbību ģimenē saistītajos gadījumos. Šauri saprotot „vardarbības ģimenē” jēdzienu, tiesībsargājošas iestādes atsakās ierosināt publiskās apsūdzības kriminālprocesu, ja varmāka un cietušais dzīvo neregistrētajā kopdzīvē un tādejādi neveido „ģimeni” tajā nozīmē, kā tas ir ierakstīts Civillikuma 214.pantā.

iniciatīvas nevarētu atlikt laulāto samierināšanas nolūkā, kā arī, pieņemot lēmumu par saskarsmes un aizgādības tiesībām, tiktu nodrošināts, ka to īstenošana neapdraudēs cietušā laulāta vai bērnu tiesības uz drošību. Šīs situācijas tiek risinātas, modernizējot Civillikumu un Civilprocesa likumu.

Konstatētās problēmas:

1. Sabiedrībā ir diezgan augsts tolerances līmenis pret vardarbību, kas notiek privātajā (ģimenes) sfērā.
2. Trūkst informācijas par palīdzības iespējām no vardarbības ģimenē cietušajiem.
3. Speciālistu zināšanas par problēmām, saistītām ar vardarbību ģimenē, ir nepietiekamas.
4. Mazs palīdzības un rehabilitācijas pakalpojumu klāsts no vardarbības ģimenē cietušajiem.
5. Rehabilitācijas pakalpojumu trūkums vardarbības veicējiem.
6. Vāja starpinstitucionālā sadarbība, nav izstrādāts modelis institūciju rīcībai vardarbības ģimenē gadījumos.
7. Nav apzināta situācija par vardarbības ģimenē izplatību. Dažādu iestāžu datu vākšanas metodoloģija un kritēriji atšķiras un šie dati nav salīdzināmi. Netiek veikti regulāri pētījumi minētajā jomā.
8. Normatīvie akti netiek efektīvi piemēroti vardarbības ģimenē gadījumos, īpaši, lai nodrošinātu cietušo aizsardzību no vardarbības atkārtotāšanās.
9. Nav kritēriju psiholoģiskās vardarbības ietekmes un seku izvērtēšanai.

4. Rīcības virzieni un uzdevumi

Rīcības virziens	4. Ģimenes stabilitāte			
Mērķis	Mazināt ģimeni destabilizējošos faktorus			
Uzdevumi mērķa sasniegšanai	Iesaistītās institūcijas			
1. Definēt vardarbību ģimenē	LM, TM, IeM, Tiesībsargs, CSP			
2. Izvērtēt, kādi dati raksturo vardarbības ģimenē izplatību, veikt to ikgadējo apkopošanu, kā arī izvērtēt iespēju veikt regulārus pētījumus vardarbības jomā	LM, IeM, TM, CSP, VM, NVO			
3. Mazināt vardarbības tolerances līmeni sabiedrībā, uzlabot izpratni par vardarbību ģimenē un tās atpazīšanas iespējas	LM, IZM, IEM			
4. Paplašināt speciālistu zināšanas darbam ar cietušajiem no vardarbības ģimenē	LM, IeM, VM,			
5. Pilnveidot normatīvo regulējumu, lai aizsargātu no vardarbības ģimenē cietušos un rehabilitētu vardarbības veicējus	LM, TM, Tiesībsargs			
6. Nodrošināt cietušajiem valsts apmaksātas rehabilitējošas programmas, psiholoģisko un juridisko palīdzību. Nodrošināt vardarbības veicējiem sociālās rehabilitācijas programmas.	LM			
7. Noteikt institucionālo mehānismu informācijas apmaiņai un sadarbībai vardarbības ģimenē gadījumos	LM, VM, IEM, TM, LPS			
8. Nodrošināt filmu ar vardarbības ainām demonstrēšanas pirms 22:00 televīzijā aizlieguma ievērošanu	NEPLP			
Politikas rezultāts	Rezultatīvais rādītājs	2009.gads	2014.gads	2017.gads
1. Samazinājies šķirto laulību skaits.	Šķirto laulību skaits uz 1000 iedzīvotājiem.	2.3	2.1	Samazinās
	Pie zvērinātiem notāriem šķirto laulību skaits.	Nav	Dati tiks precizēti atkarībā no grozījumu Civillikumā pieņemšanas –izveidota darba grupa grozījumu sagatavošanā.	Nav
2. Uzlabojas vardarbības ģimenē atpazīstamība, pieaug gadījumu	Ierosināto krimināllietu skaits par nodarījumiem pret tuviniekiem.	370	400	Palielinās
	No vardarbības ģimenē	282	250	Samazinās

atklāšanas un ziņošanas skaits	un cietušo personu, kuras ieguvušas traumas un vērsušās veselības aprūpes iestādēs, skaits			
	Bērnu skaits, kuru vecākiem ar bāriņtiesas lēmumu atņemtas bērna aprūpes tiesības, ja konstatēta vecāku vardarbība pret bērnu vai ir pamatotas aizdomas par vardarbību pret bērnu	141	120	Samazinās
	Apmācīto speciālistu skaits gadā	700	1000	Palielinās
	Augstākās izglītības iestāžu skaits, kuru piedāvātajosursos tiek iekļauti jautājumi par vardarbību pret bērniem un vardarbību ģimenē	Nav	2	Palielinās
	No vardarbības, tai skaitā no vardarbības ģimenē, cietušo bērnu, kuriem nodrošināta rehabilitācija un atkārtotā rehabilitācija, skaits	30 dienu kurss institūcijā - 734 bērni (75 pavadoņi); 60 dienu kurss institūcijā - 82 bērni (4 pavadoņi); 10 konsultācijas dzīvesvietā - 1209 bērni	30 dienu kurss institūcijā - 734 bērni (75 pavadoņi); 60 dienu kurss institūcijā - 82 bērni (4 pavadoņi); 10 konsultācijas dzīvesvietā - 1209 bērni	Saglabājas esošajā līmenī.
	Īpatsvars, kuri cietuši no vecākiem un likumiskajiem pārstāvjiem (informācija pieejama sākot ar 01.01.2011.)			
	No vardarbības cietušo pieaugušo, kuriem nodrošināta rehabilitācija, skaits	Nav	Dati tiks precizēti atkarībā no grozījumiem Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā.	Nav
Vardarbības veicēju, kuriem nodrošināta rehabilitācija, skaits	Nav	Dati tiks precizēti atkarībā no grozījumiem Sociālo	Nav	

			pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā.	
3. Uzlabojas no vardarbības ģimenē cietušajiem sniegtie pakalpojumi un starpinstitucionālā sadarbība, speciālistu rīcība vardarbības gadījumos ir standartizēta	Krīzes centru skaits, kuri sniedz rehabilitācijas pakalpojumus pilngadīgām personām, kuras cietušas no vardarbības	22	25	Palielinās